

**BÜYÜK TAARUZ ÖNCESİ İNGİLTERE NEZDİNDE BARIŞ
GİRİŞİMLERİ VE TÜRK BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİNİN
AVRUPA KAMUOYUNA DUYURULMASI**

Yrd. Doç. Dr. İhsan Sabri BALKAYA *

ÖZET

Büyük taaruz öncesi başlatılan ve yaklaşık bir buçuk ay süren barış girişimleri; belki ikinci bir savaşı önleyememiş fakat barıştan yana bir politikanın temel ilke edinildiği, Türk bağımsızlık mücadelesinin hangi şartlarda ve nasıl yapıldığı açıkça Avrupa kamuoyuna duyurulmuştur. Ayrıca İngiltere hükümetinin Türk yurdunda işgali kolaylaştırıcı ve Yunanlıları haksız ve dayanıksız bir şekilde desteklediği de vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Büyük Taaruz, Millî Mücadele, İngiltere, Avrupa, Türk Yurdu.

* Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

ABSTRACT

The peace undertakings about one and a half month commencing before the Great Attack, may not be prevented the second war but also it is frankly announced the conditions of Turkish independent struggle which has the principle of peaceful policy, to the European public opinion. In addition, it is stated that the British government did baseless and unjust supported the Greeks and facilitated the occupation of Turkish lands.

Key Words

Great Attack, National Struggle, Britain, Europe Turkish land.

Giriş

Türk Milleti'nin Mondros Mütarekesi ile başlayan çileli, ızdırap ve karanlık dolu günleri Sakarya Meydan Savaşı zaferi ile artık son bulma durumuna gelmişti. Yunan Ordusu yenilgiye uğratılmış ama asıl işi bitirici son darbe vurulmamıştı. 15 Mayıs 1919 günü başlayan Yunan işgalini hep desteklemiş olan İngiltere başta olmak üzere fransızlar yine maşa olarak kullandıkları bu millete zaman kazandırmak için 22 /26 Mart 1922 tarihli barış teklifini yapmış bulunuyorlardı. Bu ve buna benzer teklifler genelde Sevr'in bazı değişikliklerinden ibaretti. Düşmanın zaman kazanma gerçeğini gören Mustafa Kemal, ordunun bir taraftan taarruz için hazırlıklarını başlatmayı uygun bulurken, diğer taraftan da barış girişimini başlatmayı uygun bulmuştu.

Özellikle Londra'ya göndermeyi düşündüğü kişi mevcut hükümetin iç işleri bakanı Ali Fethi (Okyar) olmuştur. Mustafa Kemal bu amaçla Ali Fethi yi yanına çağırarak taarruz için karar verdiğini söyler. Hazırlıklarını büyük bir gizlilik içerisinde sürdüreceğini, asıl endişesinin düşmanın kuşulanmaması olduğunu söyleyen M. Kemal sözlerine şöyle devam eder: *"İngilizlerle barışı bugünkü şartlarda aradığımız yolunda, yani Ankara'nın barış taraftarı olduğunun kanaatini verecek temaslar yapmanı, Eylül ayının ortalarına kadar İngilizlerin meşgul edilmesini istiyorum. Yusuf Kemal bey Paris'te temasta bulunurken sen de Londra'da temaslarda bulunursun ve gerekirse Paris ve Roma'ya giderek İngiltere'yi kuşkulandırmazsın"*¹. M. Kemal, Ali Fethi'nin gayesinin ise; Misak-ı Milli kararları üzerine barışın imzalanmasının mevcut şartlarda mümkün olup olmadığını memlekete, dünyaya isbatlamak olduğunu belirtmiştir M. Kemal, eğer barış olursa, amacına kan dökmeden ve zaman kaybetmeden ulaşacaklarını söyleyerek düşüncelerini açıklamaya şöyle devam etmiştir: *"...Fakat karşımızdakiler bizi Sevr'e yakın şartlarda masaya oturtmak istediklerini biliyorsun. Bunun için de bizi oyalayıp duruyorlar. Arzusunu, hasretini çektiğimiz barışın olabilmesi, Yunan Ordusu'nun yok olması ile mümkün-*

¹ Yusuf Sıtkı Mardin, *Kocataş Yalınsından Anılarım*, İstanbul, 1988, s.80. Ali Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam* (Yay. Hz. Cemal kutay), İstanbul, 1980, s. 300.

*dür. Eylül ortalarına kadar özellikle İngiltere'nin müdahalesinden emin olmam şart, Bunu temin edebilecek misin?"*² demiş ve yakın dostundan bu konuda elinden geleni yapacağı sözünü aldıktan sonra,diğer teferruatları konuşmuşlardır.

M. Kemal, Türk Milleti'nin ve Onun gerçek Temsilcisi TBMM'nin asıl amacının kan dökmeden milli amaca ulaşmak olduğunu söyleyerek; yapılan bu görevlendirme ile hükümet üyelerinden fevkâlede saygın ve güven kazanmış, isabetli görüş ve kararları ile kendini kabul ettirmiş olan Ali Fethi'nin görüşme ve müzakerelerde anlaşma için tam bir yetkili kıldığını da özellikle belirtmiştir.³

Böylesine önemli bir vazife ile yetkili kılınan Ali Fethi Bey, sağlık sorunları nedeniyle Avrupa'ya gitmek için TBMM'den iki aylık izinli sayılması için müsaade istemiştir. Ali Fethi'nin dilekçesi 03-07-1922 günü mecliste yapılan toplantıda kabul edilmiştir.⁴ Görünürde sağlık nedenleri gerçekte ise çok özel amaç için alınan bu izinin hemen sonrasında Ali Fethi, Avrupa seyahati için hazırlıklara başlamış yol haritasını belirlemeye çalışmıştır.

1- Ali Fethi Beyin Türkiye'den Ayrılması, Roma Ve Paris Görüşmeleri

Ali Fethi'nin Avrupa seyahati için en uygun yol deniz yolu idi. Bu nedenle özellikle İtalyanlar'ın kontrolündeki Antalya limanından Temmuz'un ilk haftası ayrılarak Roma'ya doğru hareket etmiştir.Roma'da oldukça sıcak karşılanan Ali Fethi; elindeki 22 Mart1922 tarihli İngiliz ve Fransız ortak barış şartlarını içeren, aynı zamanda tamamlayıcı bilgileri de ihtiva eden dosyası ile İtalyan Dış İşler Bakanı Schanzer ile kolay bir şekilde görüşmüştür. İtalyanlar'ın Ankara'ya böylesine yakın ilgi göstermesinin sebebi herkesçe bilindiği gibi Ege ve Batı Anadolu'daki Yunan haki-

2 Okyar, a.g.e., s.300-301.

3 Atatürk'ün Söylev Ve demeçleri I (1919-1938), Ankara,1997,s.266.

4 TBMM Zabıt Ceridesi, c.XXI, s.242.

miyetine dahası işgaline karşı olmaları ve buna da İngiltere ile Fransa'nın sebep olmalarıdır.

İtalyan bakan yapılan görüşmede Ali Fethi Beye şu çok önemli açıklamalarda bulunmuştur: "... Sizi tatmin edecek sulh için ne Paris, ne de bilhassa Londra'ya güvenmeyin zaman kazandırmazlar."⁵ Bu sözler özellikle Mustafa Kemal başta olmak üzere diğer arkadaşlarının, Sakarya zaferinden sonra yapılan barış tekliflerine samimi olmadığı, bize karşı zaman kayıp ettirme amaçlı olduğu anlamındaki yaklaşım ve yorumlarını haklı çıkarmıştır. Sadece bu açıklama değil sonraki gelişmelerde Ankara'yı haklı çıkaracaktır.

Ali fethi Bey Roma'daki görüşmelerini çok verimli bir şekilde tamamladıktan sonra 18 Temmuz 1922 günü Fransa'nın Marsilya liman şehrine varmıştır. Burada Fransa'nın barış konusunda ki göstermiş olduğu tavrı eleştiren şu ilk demeci vermiştir: "...Fransa'nın İzmir'e yapılan daveti henüz kabul etmemesine şaşırıyorum."⁶ Böylece bir önceki Roma durağından alınan bilgilerle de beslenen tavrımız, karşımızdakilerin barış yanlısı olmayan davranışlarına daha cesur bir şekilde eleştirme olarak ortaya çıkmıştır.

Marsilya'dan ayrılan Ali fethi Paris'e gitmiştir. 23 Temmuz 1922 günü Poincare ve Franklin Bouillon ile görüşmüştür.⁷ Bu görüşmenin ardından basına şu açıklamayı yapmıştır: "...zaferi kazanabiliriz, fakat kan dökmekten çekiniyoruz."⁸ Bu ifadeler; bir taraftan Ankara'nın kendinden ne kadar emin olduğunu göstermesi bakımından önemli olduğu kadar, barış yanlısı olmamızı Fransız kamuoyuna duyurması bakımından da oldukça önemli olmuştur.

Paris'teki görüşmelerin tamamlanması üzerine Paris temsilcimiz ferit Bey ile görüşen Ali Fethi Bey, İngiliz Büyükelçiliği'ne onun aracılığı ile

5 Okyar, a.g.e., s.301-302.

6 Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918—11 Ekim 1922)**, TTK Basımevi, Ankara, 1989. s. 186.

7 Tülay Duran, "Meclisten Zafere. Mustafa Kemal" **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.V(Temmuz 1989), s.20.

8 Jaeschke. a.g.e., s.186.

baş vuruda bulunmuştur. Irak ve boğazlar sorunlarının çözümünde İngiliz Hükümetiyle anlaşmaya varmak için Londra'ya gitme izni istemiştir.⁹ Elçiliğin vermiş olduğu olumlu cevap üzerine Ali Fethi Bey Paris'ten ayrılarak Londra'ya gitmiştir.

2- Londra'da Yapılan Girişimler Ve İngiliz Kamuoyunun Oluşturulması

Mustafa Kemal'in olağan yetkilerle İngiltere'ye gönderdiği Ali Fethi 3 Ağustos 1922 günü Londra'ya varmıştır. Londra'da Savoy Hotel'e yerleşen temsilcimiz ilk açıklamasını The Times muhabirine yapmıştır. Yaptığı bu ilk açıklamada şunları söylemiştir: "...Seyahatim tamamen gayri resmidir. Bilhassa Çanakkale ve Trakya için tekliflerle geldim. Ümit ederim ki Türkiye ile Büyük Britanya arasında yeni bir uzlaşma ve iyi bir anlaşma siyaseti meydana gelebilecektir. İngiltere'nin bize karşı iyi niyetinin büyük değerini bilmekteyiz. Fakat ne yazık ki , şu anda İngiltere halkının büyük bir çoğunluğu İstiklal Mücadelemizin amacından haberdar değildir."¹⁰ Daha ilk günden amacımızın uzlaşma ve barış olduğunu belirten Ali Fethi bey, İngiliz halkının da aydınlatılması gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Sıra resmi başvuruya gelmişti. Bunun için İngiliz Dış İşleri Bakanlığı Protokol Dairesine müracaat ederek Lloyd George ve Lord Curzon ile görüşmek için istekte bulunur. İlgili daire müracaatın Curzon'a iletileceğini ve cevabın otele bildirileceğini Ali Fethi'ye söyler. Ali Fethi beyde verilecek cevabı beklemeye başlar. Tabii bu bekleyiş oldukça uzun bir bekleyiş olacaktır.

Ali Fethi'nin Londra'ya geldiğinin ertesi 4 Ağustos 1922 günü İngiltere Başbakanı Lloyd George Avam Kamarasında bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Lloyd George; Ankara Hükümeti'nin takip ettiği politikayı eleştirmiş, barış tekliflerini reddeden tarafın Türk tarafı olduğunu, Yunanların teklifleri kabul ettiğini belirterek suçlunun Ankara olduğunu ortaya koyarak her zamanki gibi tarafgirliğini açıkça sergilemekten çekinmemiş-

9 Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Ankara, 1991, s.262.

10 Dursun Tülay, a.g.m, s.20. Gothard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, s.232.

tir. Konuşmasının içerisinde Ankara Hükümetinin girişimlerini zaaflıkla yorumladığı gibi, Türk Ordusunun da taarruz etmeyecek bir durumda olduğunu yorumlamaktan da uzak durmamıştır¹¹. Bu konuşma üzerine Ali Fethi büyük bir olasılıkla Times'a gönderdiği makalesinde çok teferuatlı bir açıklama yapmıştır. Gayet iyi bir diplomatik dilin kullanıldığı açıklamasında Ali Fethi Ankara'nın haklılığını şöyle dile getiriyordu: "...Şunu ilave edeyim ki, Başvekilin konuşmasında, kendi politikasını doğru göstermeye yarayan vak'alar verilmiştir ki, bunlar bir çok yanlışlıklar ihtiva etmektedir. Başvekil demiştir ki:" Eğer Londra Konferansından sonra Sevr Muahedesine ithal edilen çok esaslı tadilat Ankara Hükümetince kabul edilmiş olsaydı, bunları Yunanistan'da kabul ederdi." Halbuki hadiseleri yakından takip edenler çok iyi bilmektedirler ki tarihi hakikat şöyledir:

1. Yunanlılar, Londra Konferansında öne sürülen teklifleri kabul etmişler, İzmir ve Trakya için teklif edilen araştırma Komisyonunun kurulmasını katiyetle ret etmişlerdir .

2. Delegasyonumuz daha Ankara'ya dönmeden önce Yunan orduları ordumuza karşı taarruza geçmiştir."¹² Lloyd George'un bir başka dile getirdiği konu Dış İşleri Bakanımız Bekir Sami Beyin azledilişi olmuş ve bu tavır barış karşıtlığımız olarak yorumlanmıştır. Ali fethi cevap olarak; Bekir Sami'nin, Londra Konferansı teklifleri dolayısıyla değil ikili görüşmelerle imzaladığı özellikle Adana havalisi ile ilgili anlaşmalardan dolayı azledildiğini belirterek Başvekilin yanlış tefsirde bulunduğunu vurgulamıştır. Bir diğer gündeme getirilen konu Paris Konferansı esnasında teklif edilen Mütareke teklifinin reddi olmuştur. Bunun da gerçeği yansıtmadığını söyleyen Ali Fethi; sadece Yunanlılardan değil Anadolu'nun tamamının tahliyesini istediğimizi, Hıristiyan ahalinin endişelerini gidermek için müttefik zabıtların kontrolünde yapılmasını teklif ettiğimizi söyleyerek kati bir

11 Nermin Kırdar'ın Özel Arşivinden, Ankara ile Paris temsilcimiz Ferit Bey aracılığı ile yapılan şifreli yazışmalardan Mission Diplomatique 6—626 Numro:2076. Atatürk'ün Söylev ve Demeceleri I-III, Ankara,1997.s.266-267. Şapolyo Behnam, a.g.e., s.429.

12 Nermin Kırdar'ın özel Arşivinden, Savoy Hotel, Londra, 7 Ağustos 1922 tarihli The Times'e gönderilen cevap.

reddin söz konusu olmadığını belirtmiştir¹³.Lloyd Gerge konuşmasının başka bir bölümünde Türklerin Hıristiyan halka özellikle Rumlara baskı ve zulüm yaptığını söylemiştir. Bu konu ile ilgili olarak Ali fethi şu tarihi hakikatları dile getirmiştir: “...Öfkesini sadece Türklere hasreden Başvekil, Amerikan misyonerlerinin Pontus bölgesindeki mezalim hakkındaki rapor üzerinde durmaktadır. Yunanlıların Trakya ile Anadolu’da yapmış oldukları mezalimi ise sessizce geçmekte, hatta bu sessizliği ile onları mazur bile görmektedir. Bu mezalim hakkında araştırmalar yapılmış ve bu konuda bilgi, İngiliz, Amerikan, Fransız, İtalyan ve diğer şahsiyetler tarafından imzalanan muhtelif raporlarda neşredilmiştir. Bunların başlıcaları şunlardır:

1-İzmir’deki Müttefikler Arası Araştırma Misyonunun Raporu(1919).

2-Beynelmilel Kızılhaç Delegatesi Mr. Maurice Gheri’nin Raporu.

3-Anadolu Amerikan Yardım Heyeti’nin Üyesi, Miss Florence Billings’in Raporu.

4-Bir Fransız Mimar, Mr. Raymond Aine’nin Raporu.

5-Lord St. Davids’in raporu.

Başvekil bu raporlardan zerrece bahsetmemiştir. Ayrıca bu memlekette bunları tanıtmak için hiç bir propaganda yapılmamıştır...”¹⁴ Sözleri ile Başkanın ne kadar tarafgir olduğunu, gerçek mazlum ve haksızlığa uğrayan milletin Türk Milleti olduğunu ortaya koyan raporları İngiliz kamuoyunun vicdanına sunmuştur. Ali fethi devam eden yazısında özellikle barış ve barış yanlısı olup olmamakla ilgili bakış açımızı yansıtan ve İngiliz Hükümeti’nin takip ettiği politikanın nasıl yanlısı, Yunan yanlısı olduğunu bir kez daha yineleyerek şu ifadelerle ortaya koymuştur:

“...Bizim sadece istediğimiz, bazı hususlarda müzakere hakkımızı muhafaza etmek idi ve bir anlaşmaya varmak, binnetice sulha varmak arzu-

¹³ Nermin Kırdar’ın özel arşivinden, a.g.e.,

¹⁴ A.g.e.,

suyla, Müttefiklerin temsilcileri ile bir ön konferans için buluşmamızı teklif ettik. Maalesef şu ana kadar bize hiç bir cevap verilmemiştir. Bu sessizliğe rağmen barış yolunu tıkamış olan müşkil ve engelleri ortadan kaldırmak için buraya gelmiş bulunmaktayım. Bu da adil ve devamlı bir barışın temini konusundaki samimi arzunuza delalet etmektedir. Korkarım ki bu tür beyanatların yapacağı tesir genel barış davasının ve zannederseniz İngiltere'nin menfaatlerinin aleyhinde olarak mevcut olan ihtilafı daha da büyütme olacaktır.

İtiraf etmeliyim ki Şark'taki bir çok münevver insan, bu nutkun şişirilmiş lafları ve insancıl duyguları perdesi arkasında taassup derecesinde bir Yunan taraftarlığı zihniyeti sezmekten, geçmişte olduğu gibi bu gün de geri kalmayacaktır.

İnanıyorum ki bir daha işaret edilmesi lazım olan husus, sulha mani olan, burada ileri sürüldüğü gibi Ankara Hükümeti'nin tutumu değildir. Bunun engelleri daha ziyade başka yerlerde aranmalıdır.”¹⁵

Ali Fethi kendisi bu cevabı verdiği gibi Ankara'ya göndermiş olduğu 8 Ağustos 1922 tarihli 2076 nolu şifre yazı ile; mutlaka İngiltere Başbakanının konuşmasına kanıtlar sunularak bir cevabın mutlaka verilmesini de istemiştir¹⁶. Bu arada görüşme isteğinin cevabı hastalık gibi basit bir sebepten dolayı geri çevrilmiştir.

Ali fethi barış girişiminin bu önemli durağında bir türlü kabul görmüyor ve sudan bahanelerle resmi makamlar muhatap olmak istemiyorlardı. Bunun üzerine Mustafa Kemal'e son kanaatini şu özgün cümlelerle bildiriyordu:

“ Maksadı Milliye'nin istihsalı ancak faaliyeti askeriye ile kabil olacaktır. Başka tetkike, başka tefsire mahal yoktur.”¹⁷ Avrupa'daki diğer temsilcilerimizden ve siyasi memurlardan gelen raporlarında aynı ifadeleri taşıması Mustafa Kemal'in vermiş olduğu karardaki haklılığını ortaya çıkarmıştır.

15 A.g.e.,

16 Nermin Kırdar'ın Özel Arşivinde, 8 Ağustos 1922 tarih ve 2076 nolu şifre yazı.

17 Şapolyo Behnam, a.g.e., s.430. Söylev ve Demeçler, s.267.

Savaştan başka çarenin olmadığı bu şekliyle netlik kazandıktan sonra, Ankara'da savaş hazırlıkları daha da hız kazanırken, Londra'da ki oyalamacı diplomatik faaliyetler de devam ediyordu. Londra'da basın yoluyla sesimizi duyurmaya çalışan Ali Fethi, İngiliz Basın Cemiyetine haber göndererek (tarihini tespit edemedik, muhtemelen 12/13 Ağustos olabilir) basın toplantısı yapmak istediğini bildirmiştir. Bunun üzerine bir çok gazete ve dergi temsilcisi Savoy Hotel'e gelmiştir¹⁸. Basın mensuplarının sorularını cesurca ve esprili şekilde cevaplandıran Ali Fethi'nin sözleri ertesi gün gazetelere manşet olmuş ve oldukça geniş yer ayrılmıştır. Gazetecilere ; Türk Milleti ile İngilizler arasında hiçbir problemin olmadığını fakat mevcut İngiliz Hükümeti'nin Türk Milletini cezalandırmak istediğini, haysiyetli bir milletin yok edilebileceğini, yalnız ezilemeyeceğini söyleyen Ali Fethi'nin şu sözleri de manşetlere taşınmıştır. “...*İnsan hakları savunucusu olduğumu iddia eden bir ülke için bu tecelli acı değil mi?*” Basın yoluyla duyurduğumuz ses etkili olmaya başlamış ve İngiliz Hükümeti kendi basınca tenkit edilmiştir. İngiliz Dış İşler Bakanlığı İle Arnold Toynbe ve parlamenter Albay Aubrey Herbert arasında sert polemikler yaşanmış, Bakanlık Ali Fethi'yi soğuk karşılamakla suçlanmıştır. Bakanlık kendini, Ali Fethi'nin Mustafa Kemal tarafından özel olarak gönderildiğini bilmediğini ve Ali Fethi'nin Dışişleri Bakanı bile olmadığını ileri sürerek savunmuştur.¹⁹

Ali Fethi sadece basın yolu ile değil yetkili ve de etkili kim olursa onunla görüşmenin faydalı olacağı kanaatiyle hareket etmiştir. Bu amaçla 11 Ağustos 1922 günü İngiliz Lordlarından Lord Long ile görüşmüş ve ona Türk tezi hakkında bilgi vermiştir. Ali Fethi'nin dürüst olduğunu ve İngiltere'yi memnun edecek bir barışı yürekten istediğini söyleyen Long; Ali fethi'nin görüşlerinin halka duyurulursa bunların Yakındoğu barışı için öz olarak kabul edileceğine inandığını ve Ali Fethi'nin görüşleri'nin neler olduğunu şöyle sıralamıştır:

¹⁸ Mardin Yusuf Sıtkı, a.g.e., s.81-82. Okyar, a.g.e., s.364.

¹⁹ Sonyel Salahi, a.g.e., s.263.

Geçişin serbest olacağı Boğazlar tamamen askerden arındırılmalı. Azınlıkların daha etkin korunması için yeni proje hazırlanmalı. Trakya'daki Türk Yunan sınırı Edirne'den Meriç Nehri'ne çekilmeli. Long 11 Ağustos 1922 tarihli bu görüşmeden sonra Lord Curzon'u bu sorunu ele almaya çağırılmıştır. Fakat Curzon ona bir hafta sonra; Ali Fethi'nin kendi yönetimi adına konuşma yetkisinin olmadığı cevabını vermiştir.²⁰

İngiliz Dışişleri, basın ve kamuoyundaki bu gelişmelerden sonra Ali Fethi ile Önce resmi sonra da gayri resmi olarak temas kurmak zorunda kalmıştır. Lord Curzon, bakanlık yetkililerinden Lindsoy ve Tyrell'e Ali Fethi ile görüşme yetkisi vermiştir. 14 Ağustos 1922 tarihinde bu iki bakanlık yetkilileri ile görüşen Ali Fethi, barış konusunda şunları dile getirmiştir: Boğazlara yakın karayollarının askerden arındırılmasını ve boğazların uluslar arası teftiş sistemine tabi tutulması, Boğazlardaki istihkamların kaldırılmasını kendi hükümetimizin kabul edeceğini; Fakat Marmara Denizine herhangi bir yerde, Yunan etkisinin sürdürülmesine asla tahammül edilmeyeceğini, ayrıca Irak bölgesinde meydana gelen her hangi bir sorunu çözüme bağlamak konusunda bir anlaşma yapmaya hazır olduğumuzu söylemiştir. Ayrıca Ankara'da barışı engelleyen tarafın Londra olduğu görüşünün egemen olduğunu ve kendisinin bu engellerden bazılarının kaldırılmasına yardımcı olacağı ümidini taşıdığını özellikle yinelemiştir.²¹ Ali Fethi bu görüşmeyi aynı gün Mustafa Kemal'e şifre ile iletmıştır. Görüşmeyi aktardığı yazısında milli isteklerimiz konusunda ciddi münakaşalar yaptığını belirterek kendisine gerekli cevabın verileceğini söylediklerini yazmıştır.²²

Ankara'dan 15 Ağustos 1922 tarihli gelen cevapta; İngilizlerin görüşme isteklerinin çok önemli olduğunu, Yalnız bu arzularında samimi olup olmadıkları, aralarında anlaşmazlık olan Fransa ile, Ali Fethi'nin Londra'da kalışını uzatarak bizim Fransa ile olan dostluğumuzu bozmak gibi bir şeytani düşüncelerinin olabileceği bildirilmiştir. Yazının devamında, „.gö-

20 Sonyel Salahi, a.g.e., s.263.

21 Jaeschke Gotthard, a.g.e., s.233; Sonyel, a.g.e., s.264.

22 Okyar, a.g.e., s.305-306.

rüşme teklifini kabul etmek lazımdır ve faydalıdır. Fakat görüşmeleri sürüncemede bırakmayarak İngilizleri ilk toplantılarda ciddi ve kati görüşler üzerine çekerek; başarı sağlanırsa herhangi bir problem olmayacağı ama ifadeleri ve hareketleri şüphe uyandırırsa oyunlarına kapılmadan geri dönmek daha uygundur...”²³ hatırlatması yapılmıştır. Mustafa Kemal'den gelen bir başka yazıda ise .

“..Zaman kazanın ve kati zaferden önce şerefli bir sulhun mümkün olmayacağını vatana ve dünyaya ispat için, İngilizlerle sulh masasına oturmaya hazır olduğumuzu devamlı olarak tekrarlayın. Matbuatla bunu her tarafa duyurmaya çalışın. Bildiğiniz tarih değişmemiştir..”²⁴ İfadeleri ile Ali Fethi'nin görevine, yapacakları konusunda yapılan hatırlatma ile devam etmesi istenmiştir.

Londra'da yapılan bu tür, İngiliz halkının ve basınının dikkatini çekme yolundaki faaliyetler bir müddet sonra meyvesini vermeye başlamıştır. İngiliz basınında çıkan çeşitli yazılarla hükümetlerinin Ankara Hükümeti'ne yönelik politikaları eleştirilmeye başlanmıştır. Aynı zamanda Ali Fethi Bey'e karşı yapılan diplomasi nezaketine uymayan tavırlarda bu eleştirilerden nasibini almıştır. Bu anlamda örnek olarak gösterebileceğimiz yazılardan biri 17 Ağustos 1922 tarihinde **The Sheffield Independent** gazetesinde “**İngiliz Uyuşukluğu**” başlığı ile çıkmıştır. Bu yazıda: İstanbul'daki İngiliz askerlerinin yıllık masrafının 2.288.000 İngiliz Lirası olduğu vurgulanarak hükümetin vatandaşlarının vergi parasını hiç çekinmeden çarçur ettiği açıkça yazılmıştır. Yazının devamında, Ali Fethi'nin Görüşme teklifine Dışişleri'nin vermiş olduğu olumsuz cevap eleştirilmiş, resmi makamların uyuşukluk gösteren bu tavırlarının inanılır olmadığı dile getirilerek gazetede yazı şöyle devam etmiştir: “...Paris'te iken Fethi Bey Fransız Başvekil tarafından kabul edilmiştir. Londra'da ise onu görmezlikten geliyorlar. Bir başka fırsat daha kaybetmekte miyiz?”²⁵

23 Nermin Kırdar Özel Arşivinden. Mission Diplomatique Turque 15 Ağustos 1922 tarihli belge.

24 Okyar. a.g.e., s.307.

25 Nermin Kırdar Özel Arşivinden, 17 Ağustos 1922 tarihli The Sheffield Independent kütüğü.

Bir diğer taraftan İngiliz basınında aleyhimize çıkan, hiç bir zaman tarihi gerçekleri yansıtmayan yazı ve haberlere de cevaplar verilmeye çalışılmıştır. 9 Ağustos 1922 tarihli The Times Gazetesinde, Sulh Konferansı'na Ermeni heyetinin başkanı olarak katılan Avetis Aharonian'ın yayınlanan yazısında Ermeni katliamından, Türkler'in haksızlık yaptığından ve benzeri iddialarda bulunarak Ali Fethi Bey'in cevaplamasını istemiştir. Ali Fethi'de 14 Ağustos 1922 tarihli The Times Gazetesine gönderdiği yazısında iddiaları cevaplandırmıştır. Oldukça teferruatlı olan bu yazıda Türk Milleti'nin asıl nasıl bir işgal süreci yaşadığı anlatılarak, Ermenilerin bu ortandan faydalanarak yaptıkları ihanetler ve işgal güçleri ile ortak faaliyetleri açıklanmıştır. Ali Fethi bu yazısında "...Ermeniler Türkiye'nin dürrüst vatandaşları olduğu sürece bu memlekette yaşayabilir diğer yurttaşların sahip olduğu haklardan da yararlanabilirler. Ve asırlarca yaptıkları gibi refahlarını temin edebilir, kiliseleri ve dilleri bakımından da tam bir özgürlük içinde bulunacaklardır." ifadeleri ile vatan topraklarının bütünlüğü açısından hassasiyetimizi vurgulamış, insan hakları bakımından duyarlılığımızı ortaya koymuştur. Yazısının son kısmında ise tarihi gerçeklerin saklanmaması için şu uyarıyı yapmıştır: "...Ancak şunu da söylemek mecburiyetindeyim ki, Ermeni cürümleri hakkında hakikat gizlendikçe ve Ermeni liderleri de diğer taraftan ısrarla mesuliyetten pay almayı kabul etmedikçe arzu edilen sulh ve huzura kavuşmak çok zor, hata imkansız olacaktır."²⁶

Ali Fethi Bey yine aynı tarihli bir başka yazısında, Sir Arthur Crosland'ın (muhtemelen milletvekili) iddialarına cevap vermiştir. Bu yazıda yine Milli Mücadele ve Türk Milleti'nin uğradığı haksızlıkları dile getirmiş, Rumlar'ın nüfus olarak çoğunluk teşkil ettiği ve Mustafa Kemal'in yanında Müslümanların tamamının olmadığı yönündeki iddialarının asılsızlığını örnekleriyle ortaya koymaya çalışmıştır.²⁷

Basında çıkan iddialara cevap verirken, bir taraftan haklı davamızı İngiliz halkıyla paylaşma imkanı bulduğumuz gibi, aynı halkın Yunanlı ve

26 Nermin Kırdar Özel Arşivinden, The Times E:C:4, 14 Ağustos 1922 tarihli yazı.

27 Nermin Kırdar'ın Özel Arşivinden, 14 Ağustos 1922 tarihli yazı.

Ermeni iddialarıyla kafalarında oluşmuş olan Türk Düşmanlığı'nın ne kadar gerçek dışı olduğu da ortaya konulmuştur. Artık İngiliz basınının gündemine oturmuş olan Ali Fethi bir ikinci basın toplantısı daha düzenleyecektir. Bu toplantıya Londra'daki yerli ve yabancı bütün gazete ve dergi temsilcileri davet edilmiştir. Oldukça iyi hazırlanmış olunan toplantıda bir çok şey söylenmiş ve konuşulmuştur. Konuşulan konuların temelini Türk Bağımsızlık Mücadelesinin haklılığı ve barış yanlısı girişimlerimize İngiliz Hükümeti'nin duyarsızlığı damgasını vurmuştur. Bu anlamda söylenen sözlerin hepsini içeren şu özgün cümleler zannederseniz durumu daha anlaşılır kılacaktır. *"...Türk sulhünün büyük ve şerefli bir milletin meşru hak ve hayatını teminat altına almaktan başka hiç bir gayesi yoktur."* *"...Lütfen sorunuz, cevap vereyim ve benden aldığınız cevapları İngiliz mesul şahsiyetlerine sual halinde tevcih ediniz, hakikati öğreniniz ve dünyaya bildiriniz. Kime ait olursa olsun dökülen kan yetmez mi?"*²⁸ Bu toplantı ile sadece Londra değil dünya kamuoyu Türk'ün barış çağrısını ve haklılığını duymuş oluyordu.

Bu arada karşılıklı yazışmalar, mektuplaşmalar o kadar geniş bir yelpazeye dağılmıştı ki ekonomi içerikli, sanayi ile ilgili Türkiye'de iş yapmak isteyen şirketler Ankara Hükümeti'nin temsilcisinden güvence almak için başvuruda bulunuyorlardı. Bunlardan en dikkate değer olan 18 Ağustos 1922 tarihli Albay Rawlinson'un Consolidated Goldfield Şirketi ve ortakları adına yazmış olduğu mektuptur. Mektupta barışın imzalanmasından sonra Trabzon ve Erzurum vilayetlerindeki maden ve diğer kaynakların ismi geçen şirket tarafından kullanılması için hükümetin ne düşünebileceği sorulmuştur. Eğer iyi karşılanırsa, ilgili şirketin bir temsilcisinin Ankara'ya temas için geleceği ve bunun için yardımcı olması istenmiştir. Hatta A. Rawlinson olumlu cevap aldıkları takdirde hemen işe başlanacağını yazmıştır.²⁹ Ali Fethi Bey cevabını geciktirmemiş 21 Ağustos 1922 tarihinde yazmıştır. Cevap olarak, böylesi bir ekonomik faaliyet için Ankara Hü-

²⁸ Okyar, a.g.e., s.308.

²⁹ Nermin Kırdar'ın Özel Arşivinden, 1 Grosvenor Place London SW1, 18 Ağustos 1922 Tarihli mektup.

kûmeti'nin her hangi bir engel çıkaracağını zannemediğini, kendisinin Ankara'ya gönderilecek temsilci için yardımcı olmaya hazır olduğunu belirtmiştir.³⁰

Londra'ya geldiği 3 Mart 1922 den beri Ali Fethi'nin günleri çok yoğun geçmiştir. Üstlendiği görevi hakkıyla yerine getirmeye çalışması İngiliz Hükûmeti'ni oldukça rahatsız etmiştir. İngiliz Dışişler Bakanlığı Ali Fethi'nin kalma süresini uzatmadıkları için Londra'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bundan dolayı 22 Ağustos 1922 günü Ali fethi Londra'dan ayrılmış, Paris temsilcimiz Dr. Nihat Reşat ile beraber Paris'e gitmiştir.³¹ Paris'te 24 Ağustos 1922 günü şu açıklamayı yapmıştır: "*..Ankar Venedik Konferansı'na razıdır. Konferansa iştirak şartlarını daha önce Manchester Guardian'a bildirilmiştir.*"³²

Fakat Paris'te fazla kalmayacaktır. Çünkü Ağustos ayının son haftası çok önemli tarihi günün de başlayacağı zaman dilimidir. 25 Ağustos'ta Ali Fethi hem Poincore hemde İngiliz Dışişleri Müsteşarı ile görüşmüştür. Bu görüşmede müsteşar bakan adına Ali Fethi'ye; bakanın antlaşma konularını daha açık ve seçik bir şekilde hazırlama çabası içerisinde olduğunu, hazırlıklarını hızlı bir şekilde yapmaya çalıştığını ancak Eylül'ün ilk haftasında kendisini kabul edebileceğini söylemiştir³³. Hala İngiltere bekletme politikası gütmektedir. Ancak 26 Ağustos'ta Türk Tarihi'nin o ölümsüz zaferi için taarruz emrinin verilir ve 30 Ağustos'ta Yunan yenilgisi ile sonuçlanan zaferin kazanılması bütün hesapları alt üst etmiştir. 30 Ağustos günü İngiliz Dışişlerince aranan Ali Fethi Lord Curzon tarafından Bakanlıkta görüşme için beklendiği haber verilir. Yani kazanılan zafer İngiliz oyununu bozmuş ve 3 Marttan beri takip edilen ipe un serme politikasını terk etmek zorunda bırakmıştır. Ali Fethi İngiliz Bakana gider ve bakan ona: "*...Fazla kan dökülmesine ve yunan ordusu çekilirken, İşgal edilmiş sahanın daha çok tahribat görmesine mani olmak harbin kısa süreli mütareke*

30 Nermin Kırdar'ın Özel Arşivinden, Savoy Hotel London ,W:C .2, 21 Ağustos 1922 Tarihli Mektup.

31 Sonyel, a.g.e., s.264. 21 Ağustos 1922 tarihli Rawlinson'yazdığı mektup.

32 Jaeschke, a.g.e., s.233; Jaeschke, a.g.e., II, s.190.

33 Okyar, a.g.e., s.310.

ile durması.."³⁴ nı teklif eder. Bakana teklif ve görüşlerinin Ankara'ya iletileceği söylenir. Londra'da hükümetin dışında kamuoyu tarafından kabul görmüş olan Ali Fethi artık resmi mekanlarında aradığı adam olmuştur. Kaldığı Savoy Hotel'in odası dolup taşıyor, hatta Yunanistan Büyükelçisi bile görüşmek için randevu istiyordu.

Bütün bu gelişmelerle beraber, İngiliz Hükümeti Ankara'yı katı olmakla suçluyor ve kazanılan zaferin durumu etkilemeyeceği mesajını veriyordu. Tabii bunlar birer blöftü ama Artık Londra'da da kalmayı yine anlamsız kılıyordu. Bu nedenle Ali fethi Paris'e oradan da Roma'ya gitmiştir.³⁵Ali Fethi Paris ve Roma'da yine önemli görüşmelere imzasını atmıştır. Özellikle İtalyan Dışişler Bakanı ile yaptığı görüşmede önemli bilgi ve desteğe kavuşacaktır. İtalya bağımsız Türk Devleti'nin kuruluşunu istediğini açıkça söylemiş ve Ankara'nın İstanbul'u askeri bir harekete girişmeden çözmesi önerisinde bulunmuştur. Yine çok önemli olan şu gizli bilgi; İngiltere'nin Yunan karşısında Türk ilerleyişini durdurmak için Fransa ve İtalya'ya teklifte bulunduğunu ama olumsuz yanıt aldığını söylemiştir³⁶. Bütün bu bilgiler günü gününe Ankara'ya iletilmiştir. Ankara'nın politikası bu bilgiler ışığında şekillenmiştir.

Atık bu uzun seyahatin son günlerine gelinmişti. Çok önemli ve kritik günlerde üstlendiği görevini hakkıyla yerine getiren Ali Fethi Ankara'ya dönmesi için 12 Eylül 1922 tarihli bir telgraf alır. Bunun üzerine 13 Eylül 1922 günü Roma'dan ayrılarak Ankara'ya yol alır³⁷.

Sonuç

Baş Komutanlık Meydan Savaşı öncesi başlatılan ve yaklaşık bir buçuk ay süren barış girişimimiz; belki ikinci bir savaşı önleyememiş fakat barıştan yana bir politikayı temel ilke edindiğimiz özellikle İngiltere kamuoyuna anlatılmıştır.

34 Okyar, a.g.e., s.310-311.

35 Okyar, a.g.e., s.314-315.

36 Okyar, a.g.e., s.316-319.

37 Duran Tülây a.g.e., s.20.

İngiltere Hükûmeti'nin Türk Yurdunda işgali kolaylaştırıcı ve Yunanlıları haksız ve dayanıksız bir şekilde desteklediği açıkça ortaya konulmuştur.

Yine bu barış girişimi Türk Bağımsızlık Mücadelesi'nin hangi şartlarda ve nasıl yapıldığının açıkça Avrupa kamuoyuna duyurulması imkanı sağlamıştır.

Bu girişim, M. Kemal'in uzak görüşlülüğünü ortaya koyması ve ispatlaması bakımından da önemlidir. Çünkü; M. Kemal Ali fethi'yi gönderirken barış istiyoruz ama karşımızdakiler bizimle ancak kazanacağımız büyük bir zafer sonrası barış masasına oturacaklarını ifade etmiştir. Gerçekten de İngiltere her defasında Yunanlıları destekleyip kışkırtmış ve Batı cephesindeki ağır yenilgiden sonra ancak barış masası kurulmuştur.

Ali Fethi'nin bu ziyareti Ankara Hükûmetinin diplomatik yetenek ve kabiliyetinin de bir göstergesi olması bakımından önemlidir. Kısaca oyalama politikası ile Türk temsilcisini kabul etmeyen İngiliz gururu kırılmış ve Türk'ün haklılığı ortaya konulmuştur.